

PREFACE

On June 17-19, 1998 an international seminar titled „The Function Control in the Global Information Infrastructure“ took place in Vilnius at the Martynas Mažvydas National Library of Lithuania. It was organized together with the IFLA UBCIM Core Programme and IFLA UNIMARC Permanent Committee.

Given the superabundance of information on the Internet, how can the lessons of traditional bibliographic control be applied to digital documents and files? In what ways can cataloguing and indexing assist in making electronic information more accessible? Is there a room in the Internet for the organizational strategies of librarianship, nourished for over a century with printed and other materials? These questions formed the background for an International Seminar at the Martynas Mažvydas National Library of Lithuania in Vilnius, June 17-19, 1998. Entitled „The Function of Bibliographic Control in the Global Information Infrastructure“, the seminar drew nearly 70 participants to Vilnius from Belarus, Croatia, Estonia, Finland, Great Britain, Latvia, Lithuania, the Netherlands, Norway, and the United States. Sponsored by the IFLA Core Programme on Universal Bibliographic Control and International MARC (UBCIM), IFLA Permanent UNIMARC Committee, National Library of Lithuania, Lithuanian Ministry of Culture, Open Society Fund - Lithuania, the Information and Documentation Centre of the Council of Europe, the Open Society Institute, the British Council, and the American Embassy in Lithuania, participants got acquainted with thirteen papers addressing the fundamental issues related to bibliographic control of electronic information and took part in four different workshops. Marie-France Plassard, head of the IFLA UBCIM program and Edward J. Valauskas, chair of IFLA Division of Special Libraries acted as moderators for the Seminar and its deliberations. The generous hospitality of the host library, the National Library of Lithuania - and especially its Director, Dr. Vladas Bulavas, Deputy Director Regina Varnienė, and their staff - was very much appreciated by all participants.

The tone for the Seminar was set by the keynote paper by Stuart Ede of the British Library, „Digital Indigestion: Is There a Cure?“. The future for libraries will include an abundance of information in a rich variety of forms, including paper, digital, video, and audio. How will libraries make all of this diverse information accessible, asked Stuart Ede, given the current state of bibliographic standards? Review papers by Olivia M.A. Madison of the Library of Iowa State University on functional requirements for bibliographic records and Liv Aasa Holm of Oslo College on authority control provided the bibliographic boundary conditions for issues surrounding electronic information. Gordon Dunsire of the Library of Napier University and Edward J. Valauskas of Internet Mechanics examined the special problems of Internet-based files and documents.

Technical sessions examined in detail metadata, UNIMARC and experiments to bring some degree of control to the chaos of digital information. Alan Hopkinson of the Library at Middlesex University and Juha Hakala of the Library of Helsinki University discussed MARC and metadata. Brian Phillip Holt of the British Library provided a lively analysis of UNIMARC on the World Wide Web and Project UseMARCON, while Mirna Willer of the Croatian National and University Library analyzed current work on the revision of UNIMARC Authorities. Trudi Noordermeer of the National Library of the Netherlands examined Project BIBLINK, an effort to link publishers of electronic information and bibliographic agencies. Liv Aasa Holm looked at the results of the ONE Project, a means to link bibliographic services in Europe via Z39.50. Regina Varnienė of the National Library of Lithuania gave an overview of bibliographic control in the Baltic states in the context of various integrated library systems. On the final day of the Seminar, workshops treated SGML, metadata, UNIMARC/Authorities, and the Internet.

Marie-France Plassard,
Mirna Willer

UDK 022.9
025.4.036:004.78

Skaitmeninės informacijos nevirškinimas - ar yra vaistų?

Stuart EDE

Britų biblioteka, GB - Boston Spa, Wetherby, West Yorkshire LS 23 7BQ, el. paštas: stuart.ede@bl.uk

Konferencijos organizatorių tikslas buvo apžvelgti bibliografinės apskaitos situaciją pasaulio informacijos infrastruktūroje. Tai labai sudėtingas uždavinys, kadangi šios srities veikla yra be galo įvairi. Sprendžiant jį buvo nemažai padaryta ir daroma. Vien dėl veiklos sferos platumo neįmanoma jos visos apimti, todėl pateiksiu visų pirma savo požiūrį į bibliografinę apskaitą šiame kontekste. Tai neišvengiamai iškels daugiau klausimų negu duos atsakymų, tačiau šios konferencijos tikslas ir yra aptarti klausimus.

Bibliografinė apskaita besiplečiančioje elektroninėje terpėje yra labai sudėtinga. Tiesą sakant, antraštė „Skaitmeninės informacijos nevirškinimas - ar yra vaistų nuo jo?“ atspindi savijautą, kad esame užverčiami informacija per WWW ir kitus kanalus. Informacija - pagrindinis bibliotekų maistas, ir ji vis labiau pripažįstama kaip postindustriinio pasaulio duona ir sviestas, tačiau mes visi žinome, kiek nemalonūs gali būti piktnaudžiavimo malonumais padariniai.

Internetas ir WWW yra milžiniškas žingsnis pirmyn, jis neišmatuojamai išplėtė galimybes gauti informaciją. Tačiau jau pati tinklo sėkmė kelia bibliotekoms problemą, kaip geriau įkomponuoti jį į savo vartotojų aptarnavimo informacija strategiją.

Kas yra vartotojai?

Prieš rengdama savo strategiją kiekviena biblioteka turi išsiaiškinti, kas yra jos vartotojai. Paviršutiniškai galvojantis gali sakyti, kad tai žmonės, kurie dabar įeina pro duris, o jų ypatybės skiriasi priklausomai nuo bibliotekos tipo. Tačiau tai rodytų, kad jis nesuvokia esminių dalykų, nes radikalūs informacijos infrastruktūros pokyčiai turėtų paskatinti bibliotekas peržiūrėti savo vaidmenį ir tuos, kam jos tarnauja, bei pripažinti, kad yra didžiulės galimybės išplėsti vartotojų ratą.

Akademinių bibliotekų klientūra yra lengvai nuspėjama: tai studentai ir dėstytojai. Kadangi vyksta mokslinis bendradarbiavimas su privataus sektoriaus kompanijomis, kai kurie akademiniai vartotojai teikia paslaugas komercinėms organizacijoms, o didėjantis bendradarbiavimas su kitomis akademinėmis institucijomis reiškia, kad skaitytojų

ratas neapsiriboja vien institucijos, kuriai priklauso biblioteka, personalu. Nors bendrasis vartotojų profilis turėtų išlikti toks pat, jų poreikiai gali žymiai pasikeisti. Mokymo metodų pasikeitimas, didesnis dėmesys savarankiskam mokymuisi kai kuriose valstybėse iškelia didesnius reikalavimus akademinėms bibliotekoms, ypač kai Internetas ir WWW atskleidžia vartotojams prieinamas medžiagos turtais.

Viešųjų ir nacionalinių bibliotekų vartotojus apibrėžti yra dar sudėtingiau. Spartus komunikacijos technologijų tobulėjimas ir greitas prieigos per Internetą plitimas versle, mokyklose ir namuose teikia galimybę iš daug toliau prieiti prie bibliotekos fondų ir paslaugų. Nuotoliniai vartotojai gali turėti kitokių informacijos poreikių, kuriuos gali tenkinti biblioteka, o tai vis labiau keis ir pačios bibliotekos pobūdį. Pavyzdys gali būti Britų biblioteka, kuri šiuo metu peržiūri savo strategijas. Vienas iš klausimų, numatomų užduoti Didžiosios Britanijos bibliotekų bendruomenei, yra susijęs su galimu jos vaidmeniu, vis didėjant finansiniams suvaržymams. Pavyzdžiui, ar ji turėtų sutelkti dėmesį į mokslininkų elitą, sėdintį skaityklose, ar turėtų siekti apimti daug platesnę auditoriją, suteikti savo turtams skaitmeninę formą, įvesti juos į tinklą ir teikti paslaugas, kurios paremtų Didžiosios Britanijos vyriausybės švietimo programą, skatinančią teikti paslaugas mokykloms ir nuolatiniam suaugusiųjų švietimui? Tai nebūtų sprendimas „arba - arba“, tačiau jei būtų surasta pusiausvyra, tai turėtų esminės reikšmės paslaugų tobulinimui.

Daugelis kitų bibliotekų irgi turės sau užduoti šį esminį klausimą.

Ką mes vadiname elektroniniais resursais?

Tolimesniam nagrinėjimui būtų naudinga priimti apibendrintas kategorijas, kurias Britų biblioteka naudojo siekdama, kad Didžiosios Britanijos privalomojo egzemplioriaus įstatymas apimtų elektroninius ir kitus nespausdintus leidinius. Britų biblioteka mano, kad patogiausia yra skirti elektronines publikacijas į dvi dideles klases: apčiuopiamų (hand - held) ir neautonominių (on-line). Apčiuopiamų publikacijų kategorija yra savaimė suprantama ir apima

tokius dalykus kaip CD-ROM'ai, diskeliai ir kasetės. Jie yra artimesni knygoms: turi fizinį pavidalą, yra rečiau atnaujinami ir todėl laikoma, kad juos lengviau apdoroti tiek komplektavimo, tiek bibliografinės apskaitos požiūriu, nors tai ir diskutuotina. Todėl apčiuopiami leidiniai greičiausiai bus bet kurio Didžiosios Britanijos įstatymo dėmesio centre.

Tuo tarpu neautonominiai dokumentai, kurie apima tinkluose esančias duomenų bazes, elektroninius žurnalus, konferencijas ar visą WWW, kelia tam tikrų problemų dėl nuolatino atnaujinimo, didelės failų apimtys ir, kai kurių publikacijų tinkle atveju, dėl besikeičiančios vietos. Todėl Britų biblioteka siūlo Didžiosios Britanijos vyriausybei, kad neautonominų leidinių privalomojo egzemplioriaus skyrimas būtų atidėtas iki atnaujinimo etapo, tada kai bus išnagrinėti įvairių tyrimų, pavyzdžiui, NEDLIB projekto¹, rezultatai. NEDLIB yra bendras Europos nacionalinių bibliotekų projektas, kurio tikslas - sukurti bazinę infrastruktūrą, kurios pagrindu būtų įsteigta tinklinė Europos deponitinė biblioteka. Projekte bus nagrinėjama, kaip elektroniniai leidiniai gali būti saugomi ir kaip prie jų prieiti.

Apčiuopiamos elektroninės publikacijos

Privalomasis egzempliorius sudaro svarbią visuotinės bibliografinės apskaitos dalį. Valstybinės bibliografijos tarnybos atsako už savo šalies produkcijos katalogavimą ir užtikrina, kad informacija apie šias publikacijas būtų prieinama visame pasaulyje. Apčiuopiamose elektroninėse publikacijose paprastai yra identifikuojamas leidėjas, turintis būstinę su geografiniu pavadinimu, net jeigu jis vykdo leidybą daugelyje skirtingų šalių. Taigi atsakomybė už bibliografinę apskaitą yra analogiška knygų apskaitai, net jeigu valstybėse tenka kovoti su ribotais privalomojo egzemplioriaus įstatymais, kad būtų galima gauti apčiuopiamų elektroninių leidinių egzempliorius.

Tačiau apčiuopiami elektroniniai leidiniai kelia specifines problemas, kurių nekyla dėl spausdintų knygų. Jos buvo išnagrinėtos demonstraciniame projekte, kurį vykdė Britų biblioteka rengdama privalomojo egzemplioriaus įstatymo praplėtimą nespausdintomis laikmenomis². Neįmanoma pavartyti puslapių, kad patikslintum aprašo detalę, ar atlikti dalykinės analizės. Pavyzdžiui, norint perskaityti CD-ROM'o turinį, į tinkamą kompiuterį („Apple Mac“ ar kitą) reikia įvesti programinę įrangą CD-ROM'ams skaityti. Tam reikia laiko, o kataloguoti gali būti nepatogu, jeigu neįmanoma tuoj pat persijungti nuo CD-ROM'o į savo katalogavimo sistemą arba jeigu reikalingos skirtingos jų skaitymo priemonės. Dar neseniai problemų sudarė ir programų instaliavimas. Dėl to kilo diskusija, ar nereikėtų dirbti tik su viršelio informacija, bet tada kyla klausimas, ar ji pakankamai adekvati ir ar ji teisingai atspindi turinį. Britų bibliotekos demonstracinio projekto patirtis rodo, kad čia galimi konfliktai.

Be to, turi būti užfiksuotos visos detalės apie laikmeną, kad kiekvienas, naudojantis bibliografinį įrašą leidinių atrankai, galėtų patikrinti, kokios įrangos reikia CD-ROM'o skaitymui. Konservuotojams taip pat reikia žinoti fizinę laikmenos sudėtį (pvz., telūro ar aukso pagrindas), kad būtų galima spręsti apie jos ilgalaikiškumą.

Kaip šią problemą sprendžia esami standartai? Britų bibliotekai susidarė įspūdis, kad pakankamai gerai. Nėdėlių keblumų, su kuriais susiduria ISBD elektroniniams leidiniams, kelia pasenusi terminologija, tačiau ji ir toliau kels sunkumų, kadangi greitai kinta technologija.

Ta pati pasenusios terminologijos problema būdinga ir „Anglų-amerikiečių katalogavimo taisyklėms“ (AACR). Dar viena problema - kaip atspindėti faktą, kad gali būti skirtingi CD-ROM'o variantai ir leidimai. Šių terminų AACR neskiria pakankamai aiškiai ir šiuo klausimu pernai spalio mėnesį vyko didelė diskusija tarptautinėje konferencijoje dėl AACR principų ir tolesnio jų vystymo³.

MARC taip pat sprendžia elektroninių dokumentų problemas. UKMARC yra tam tikrų apribojimų elektroniniams leidiniams, bet juos galima įvesti. USMARC šiuo požiūriu yra geriau parengtas, ir dabar nagrinėjama galimybė įtraukti dalį USMARC nuostatų į UKMARC kaip formatų harmonizavimo proceso dalį.

Neautonominiai leidiniai

Neautonominiai leidiniai kelia begalę naujų sudėtingų problemų. Informacijos įvairovė visą laiką auga:

- Duomenų bazės (didelės ir dažnai atnaujinamos, ypač finansinės ir naujienu);
- Naujienų puslapiai (pavyzdžiui, buriavimo lenktynių aplink pasaulį);
- Reklaminių literatūra (apie organizacijas ir įvykius);
- „Laisvalaikio“ puslapiai;
- Įdarbinimo paslaugos;
- Gamintojų ir prekybos katalogai (tai pirmas žingsnis į elektroninę prekybą, kurią apsunkina tik tam tikros saugumo problemos, kaip kredito kortelių rekvizitų kodavimas);
- Bibliotekų katalogai (kartais susiję su dokumentų užsakymo paslaugomis);
- Elektroniniai žurnalai (kai kurie dubliuoja spausdintus, kiti tik elektroninius);
- Ataskaitos (pvz., siūlymai dėl vyriausybės politikos, kuriems tinklas suteikia galimybę organizuoti plačias konsultacijas);
- Standartai (įvedimas yra sveikintinas);
- Konferencijos;
- Rankraščiai ir inkunabulai (bibliotekos perveda savo turtus į skaitmeninę formą, kad jie būtų prieinami visuomenei ir skatintų pasaulio mokslininkų bendradarbiavimą);
- Vidinė informacija, pavyzdžiui, kai organizacijos naudoja Internetą bendravimui su personalu.

Ne visa ši medžiaga patenka į bibliografinės apskaitos akiratį. Daug spausdintos medžiagos taip pat yra laikoma efemeriška ir nėra įtraukiama į valstybines bibliografijas. Antra vertus, didžioji jos dalis turi išliekamą vertę. Mes turime identifiikuoti šiuos svarbius leidinius ir užtikrinti, kad jie būtų fiksuojami ir saugomi.

Tačiau kokius greitai kintančius dokumentus mes aprašome ir saugome? Yra daugybė labai praktiškų, panašių į šį klausimų, kuriuos reikia išsiaiškinti ir suderinti su resursais, reikalingais efektyviai bibliografinėi apskaitai.

Paieška

Tinklo leidinių prieinamumui padeda tinklo ieškikliai, kurie suranda, kas yra tinkle, ir sustiprina populiarius paieškos mechanizmus, tokius kaip Alta Vista, Lycos ir pan. Paieškos mechanizmai padeda pateikti išsamią hierarchinę dalykų analizę, tačiau šiai dažniausiai nepavyksta pakankamai susiaurinti paiešką arba siaurinant praleidžiama reikšminga informacija. Įveskite reikšminį žodį ir jus užgrius tūkstančiai surastų įrašų. Kai pavyksta surasti ką nors reikalingo, galima judėti ir susijusius tinklalapius, naudojant hiperteksto ryšius. Tačiau tai priklauso nuo ryšių, kuriuos nustato tinklalapis, ir pirmiausia reikės surasti vieną reikalingą įrašą tarp tūkstančių surastų. Tinklas gali tapti savo paties išsamumo auka.

Katalogavimas Internetu

Kad išspręstume šią problemą ir pasiektume didesnio paieškos tikslumo, reikėtų sudaryti labiau struktūrizuotą ir geresnę dalykinę priėjimą prie reikšmingų Interneto leidinių. Svarbu apsispręsti, kokiu mastu biblioteka turėtų bandyti identifiukuoti skaitytojams savo leidinius, kurie nėra fizinė jos fondo dalis.

Viena galimybė paieškai pagerinti būtų kataloguoti leidinius, atrinktus bibliotekos katalogui. Tam reikalingi dalykintojai, kurie galėtų peržiūrėti tinklą ir kitus šaltinius bei atrinkti vartotoją dominančius leidinius. Kaip tai daryti? Santykinai nesudėtinga išsiaiškinti, kokių yra elektroninių žurnalų, nes leidėjai stengiasi įvairiais būdais pranešti apie save bibliotekoms ir akademiniams vartotojams. Juk tai jų verslas, jie yra suinteresuoti parduoti prenumeratą ar leidybos teises. Tačiau mažiau komerciškai orientuotus dokumentus sunkiau aptikti, kadangi milijonai leidinių kasdien patenka į tinklą. Jau vien atranka užima daug laiko ir yra brangi, antra vertus, reikia būti labai išrankiam, kad po to nepaskęstum katalogavimo darbuose.

Yra - ir ankščiau buvo - Interneto katalogavimo iniciatyvų pavyzdžiui, „OCLC InterCat“ projektas, vykdytas nuo 1995 m. liepos iki 1996 m. kovo⁴. Tai buvo bendras daugelio OCLC narių bandymas kataloguoti Interneto elementus ir keistis MARC įrašais. Jis vyko panašiai kaip ir kitos paskirstyto katalogavimo schemos, kurių tikslas - pasidalinti spausdintų leidinių paskirstyto katalogavimo sunkumus. Ly-

gia greta su „InterCat“ projektu OCLC pristatė savo „Net-First“ duomenų bazę, kurią rengė profesionalių redaktorių grupė. Ji apėmė tinklo puslapius, naujienų grupes, konferencijas, gavėjų sąrašus ir anonimiškus FTP puslapius, kuriuose buvo galima atlikti paiešką pagal reikšminį žodį ar dalyką. Kaip esamas standartas susidoroja su Interneto leidinių aprašymu? „InterCat“ dalyviai padarė išvadą, kad AACR ir MARC gali būti naudojami Interneto dokumentų paieškai ir prieigai, tačiau tam reikia daug pastangų, todėl tai yra brangu.

Šis praktinis bandymas parodė, kad AACR tinka Interneto katalogavimui. Jis palaiko požiūrį, kurį išreiškė 1997 m. spalio mėnesį vykusio Tarptautinė AACR principų ir tolimesnio vystymo konferencija⁵, - kad nereikia jokių revoliucinių taisyklių pakeitimų. Greičiausiai pokyčiai vyks, tačiau jie bus evoliucinio pobūdžio. Konferencija numatė du galimus elektroninėms publikacijoms keliamų reikalavimų pokyčius: suteikti intelektualiniam turiniui pirmenybę lyginant su fizine forma ir apibūdinti daugiau jo, kaip serijos, vienetų.

Daugiausia nerimo kelia abejonės dėl darbo sąnaudų, kurių reikia Interneto publikacijų katalogavimui. Elektroninių dokumentų tvarkymo krūvis bibliotekoms didėja, tačiau jos negali leisti sau imtis darbo, kuriam atlikti reikia daugiau darbuotojų. Buvo siūlymų racionalizuoti kai kurių sričių taisykles, kad sumažėtų katalogavimo sąnaudos, be to, tam tikru žingsniu teisinga kryptimi galima laikyti norą atsisakyti taisyklių specialiai medžiagai. Tačiau ilga diskusija apie tai, ar galima atsisakyti pagrindinio įrašo, parodė, kad tikrojo konsensuso nėra, ir šis klausimas netapo vienu iš veiklos prioritetų.

Ar nekataloguoti...?

Jeigu Internetą kataloguoti biblioteka neturi finansinių galimybių, minimalios kainos variantas galėtų būti nesikišimas: paprasčiausiai užtikrinti galimybę bibliotekos vartotojams naudotis Internetu ir patiems ieškoti informacijos, įgalinus juos greitai persijungti iš bibliotekos katalogo į tinklą.

Optimalus kelias, kuriuo eina WWW susivienijimas (W3C), ir yra elektroninių leidinių kūrėjų ir leidėjų skatinimas kurti paprastus savo leidinių įrašus ir juos pateikti į metaduomenų bazę.

Tokia yra Dublin Core kilmė, apibrėžtas duomenų elementų rinkinys, kurio reikia adekvačiam vieneto apibūdinimui⁶. Šis įrašas neturėtų pakeisti detalesnio ir labiau struktūrizuoto bibliotekose rengiamo MARC įrašo. Jo paskirtis - pateikti paprastą įrašą, kurį paieškos mechanizmai galėtų naudoti, kad būtų išsamesni ir tikslesni. Vis dar yra poreikis sukurti standartinį formatą, kuriuo šie metaduomenys būtų pateikti. Šį klausimą turėtų išspręsti WWW susivienijimo kuriami resursų aprašymo rėmai (RDF)⁶. RDF formatas remiasi XML. XML reiškia išplečiamą žymėjimo kal-

ba⁷, kuri programuojama kaip pasekmė fiksuoto formato hiperteksto žymėjimo kalbos (HTML) ir yra priemonė, įgalinanti tinkle vartoti standartinę apibendrintą žymėjimo kalbą (SGML), sukurtą kompiuteriniam spausdintų publikacijų rinkimui. Kūrėjai ir leidėjai yra skatinami įtraukti metaduomenis į savo dokumentus nustatant RDF etalonus tinklo priemonėse.

Nors paprastas įrašas geriau negu nieko, šio būdo trūkumas yra tai, kad kūrėjai ir leidėjai dažniausiai yra ne bibliotekininkai. Aprašuose bus nenuoseklumų ir netikslumų. Gali būti netikslius dalykinimo duomenys, ypač jeigu kūrėjai nenaudos kontroliuojamos schemos arba naudosis keilomis schemomis.

Manoma, kad jeigu jie norės, bibliotekos ir toliau bibliografuos leidinius, jų laikomus svarbiais savo vartotojams. Tipiniu atveju tai reiškia MARC įrašų, kurie gali būti įvedami į bibliotekos katalogą, kūrimą. Duomenų pertvarkymas tarp XML ir MARC turėtų leisti įrašyti priemones metaduomenų konvertavimui į bazinį MARC įrašą be pakartotino nustatymo, kad kataloguotojas galėtų duomenis redaguoti ir plėsti. Panaši schema, kurią Kongreso biblioteka sudarė savo publikavimo schemoje spausdintų leidinių katalogavimui, sėkmingai perrašo leidėjų pateiktus duomenis iš tinklo į bazinį MARC įrašą.

Tradiciniai bibliotekiniai įgūdžiai yra svarbūs. Profesionalus bibliotekininkas gali suteikti esminius kontroliuojamus vardus ir dalykines rubrikas, kurios yra būtinos paieškai. Ši vardų autoritetinė kontrolė padeda unikaliai identifikuoti autorius, susieti pseudonimus ir užtikrinti, kad dalykai būtų aprašomi tiksliai ir nuosekliai. Bandytas sukurti sinergizmą tarp leidėjo sukurtų duomenų ir autoritetinio įrašo, reikalingo visuotinei bibliografiniai apskaitai, ir yra BIBLINK projekto⁸ tikslas. Šis europinis projektas vyksta po CoBRA (Kompiuteriniai bibliografinių įrašų veiksmai) stogu ir siekia sukurti leidėjo metaduomenų kūrimo ir naudojimo, kaip valstybinės bibliografijos tarnybos pagrindo, modelį, kurį po to leidėjas galės įtraukti į savo leidinį. Modelis turės daug bendro su prieigos prie tinklo gerinimu.

Kai Interneto katalogavimas yra neįmanomas, pvz., dėl finansinių priežasčių, bibliotekos vis tiek gali šį tą padaryti prieigai gerinti. Vardų ir dalykų autoritetiniai failai, kuriuos palaiko „protinga“ programinė įranga, gali būti naudojami kaip tezauras, įtrauktas į vadinamąją vaizdinę paieškos sistemą⁹, padedančią nukreipti vartotojus į sinonimus ir susijusius vardus bei terminus. Šią idėją puoselėja Jungtinės Karalystės Hadersfyldo universiteto mokslininkai.

Pastovumas

Viena tinklo problemų yra tai, kad tinklalapiai gali keisti savo adresus arba dingti. Ar dažnai jūs naudojotės URL (Unifikuota resurso vieta), kad išsikviestumėte tinklalapį, su kuriuo dirbote anksčiau ir gaudavote žinutę „Fatališka klaida“, kadangi ilgesnį laiką nebuvote tinklalapyje. Kad to

būtų galima išvengti, yra sukurta daugybė būdų: PURL (Pastovi unifikuota resurso vieta) ir URN (Unifikuotas resurso vardas). Naujausias būdas - Interneto techninių procesų įsikišimas (Internet Engineering Task Force).

Kitas būdas tai daryti yra skaitmeninis objektų identifikatorius¹⁰, kurį sukūrė „International DOI Foundation“ - didžiąja dalimi leidėjų organizacija. DOI tikslas - unikaliai identifikuoti elektroninį dokumentą taip, kaip ISBN ir ISSN identifikuoja knygas ir serialinius leidinius. Pirmiausia jis yra skiriamas elektroninių leidinių reprodukcijoms ir naudojimo leidimams užtikrinti. DOI gali turėti iki 128 ženklų ir yra pakankamai lankstus, taigi, nors iš esmės jis yra „tylus“ numeris, į jį gali būti įtraukti kiti identifikatoriai, pavyzdžiui, BICI ir SICI (knygos sudėtinės dalies identifikatoriai ir serialinio leidinio įrašo identifikatoriai). DOI nėra skirtas tam, kad jį transkribuotų žmonės, atliekantys paiešką. Jis naudojamas kaip ikona dokumente, su kuriuo jis susijęs, arba tinklo užsakymo formose, arba metaduomenyse. Buvo pripažinta, kad reikalingi metaduomenys artimai susiję su DOI, kuriame yra tiek bibliografinė, tiek reprodukcijoms ir leidybos teisių informacija.

Standartai

Visos šios veiklos pavojus yra tas, kad kuriami ir propaguojami tarpusavyje konkuruojantys standartai. Tai būtų tikra nelaimė. Pasaulinis Internetas ir Web tinklo pobūdis ypač padidina nuoseklių tarptautinių standartų priėmimo svarbą. Tam tikras laisvumo laipsnis yra toleruotinas tada, kai skaitytojas juos naudoja tik konsultavimuisi. Tokiu atveju dokumento ir metaduomenų formatus santykinai nėra svarbus (jeigu turima reikiama naršyklės programinė įranga). Jis/ji gali interpretuoti duomenis panašiai, kaip jis/ji sugeba skaityti įvairiomis kalbomis. Tačiau kai kas nors nori kataloguoti vieną įvesdamas duomenis iš tinklo ar kitos bibliotekos katalogo, įrašo formatus labai svarbus, kadangi transkripcija, ypač reikalinga žmogaus įsikišimo, yra brangi. Bibliotekininkai nori įtraukti įrašą į katalogą minimaliomis pastangomis. Jie jau seniai pajuto poreikį turėti tarptautinį standartą, kuris lengvintų spausdintos medžiagos aprašymą ir keitimą įrašais, ir jau yra keletas sėkmingų pavyzdžių. Tarptautiniai standartai elektroninių leidinių aprašymui yra dar svarbesni.

Esami standartai

Jau buvo minėta apie esamų standartų taikymą elektroniniams leidiniams. Dabar būtų naudinga suinventorinti visus turimus standartus, aptarti kas juos palaiko, kaip plačiai jie yra naudojami ir koks jų internacionalumo mastas. Jie yra skirstomi pagal aprašą, autorines rubrikas, dalykines schemas, mašininis/komunikacinius formatus ir priėmimo standartus. Siekiant išsamumo į šią trumpą apžvalgą yra įtraukti ir priėmimo standartai.

Aprašai. Dominuoja ISBD standartas. Jį palaiko IFLA,

ir galima teigti, kad jis iš tikrųjų yra tarptautinis. Tai daugelio nacionalinių katalogavimo taisyklių pagrindas visame pasaulyje.

Autorinės rubrikos. Daugybė įvairių standartų yra įtraukta į nacionalines katalogavimo taisykles. Artimiausios tarptautiniam standartui yra Anglų-amerikiečių katalogavimo taisyklės, kurias drauge tvarko JAV, Kanada ir Jungtinė Karalystė. Jos plačiai naudojamos angliškai kalbančiose šalyse, o tam tikru mastu ir kitose valstybėse. Taisyklės buvo išverstos į 17 įvairių kalbų.

Dalykinės schemos. Tai sritis, kuri turi daugiausia nacionalinių variantų. Kalba taip pat yra reikšmingas barjeras pačioms skirtingose šalyse. Kongreso bibliotekos dalykinės rubrikos yra tam tikru mastu naudojamos už JAV ribų, daugiausiai angliškai kalbančiose valstybėse, tačiau taip pat yra ir nacionalinių variantų, naudojamų ne angliškai kalbančiose šalyse. Kad peržengtume kalbos barjerą, reikalingi daugiakalbiai dalykų tezaurai, ir CoBRA + projektas šiais metais ėmėsi spręsti šį klausimą¹¹.

Mašininiai/komunikaciniai formatai. Tuo tarpu, kuomet kai kuriose pasaulio dalyse naudojama CCF, MARC, kaip bendras formatus (besiremiantis ISO 2709 standartu, originaliai parengtu keitimuisi juostose), yra naudojamas plačiausiai. Deja, įvairūs nacionaliniai variantai buvo parengti ankstyvojo MARC laikotarpiu ir dabar yra sunkumų, susijusių su įrašų mainais tarp valstybių. UNIMARC, kurį palaiko IFLA, yra tarptautinė MARC forma, naudojama kaip nacionalinis kai kurių šalių formatus ir kaip tarpinis formatus konvertavimui iš vieno formato į kitą.

Prieiga. Tarptautinis standartų organizacijų paieškos protokolas (plačiau žinomas kaip US Progenitor, Z39.50) yra tikras tarptautinis standartas. Tačiau, kaip buvo nustatyta projekte ONE¹², kuris sudarė galimybę atlikti paiešką 15 katalogų iš 8 valstybių per bendrą interfeisą, reikia daug darbo, kad būtų galima bendrai juos įgyvendinti ir struktūrizuoti skirtingus įrašų formatus užtikrinant visišką suderinamumą. Pagrindinis priėjimo standartas yra World Wide Web, kuris lengvai tapo de facto tarptautiniu standartu.

Standartų suderinimas

Trumpa apžvalga rodo, kad vis dar yra nemažai nacionalinių standartų taikymo variantų, tampančių kliūtimi keičiantis bibliografiniais duomenimis. Jau kuris laikas šios kliūtys yra pripažintos ir stengiamasi jas įveikti. Yra vienas kelias - tobulinti konversiją ir prieigos priemones kuriant būdus, kaip įveikti barjerus. Šis klausimas buvo pagrindinė Europos nacionalinių bibliotekų konferencijos (CENL) ir CoBRA + programos¹³ tema, kurią remia Europos Komisija.

Kitas kelias - suderinti standartus. Tai buvo pradėta daryti dar prieš atsirandant tinklui. Vokietijoje, kur akademines bibliotekas daugiau kaip 60 procentų savo medžiagos gauna iš užsienio, pradėtas projektas REUSE. Jo tiks-

las - kurti konversijos algoritmus konvertavimui į ir iš USMARC arba UNIMARC ir AACR. Tačiau tai taip pat sukėlė diskusiją dėl RAK taisyklių ir MAB2 formatų ateities ir dėl to, ar bibliotekos turėtų priimti AACR ir MARC. Vokietijoje viena iš ypač vaisingų suderinimo krypčių yra autoritetinių failų priėmimas ta forma, kuria galima keisti tarptautiniu mastu. Italija ir Rusija planuoja konferencijas, kuriose būtų aptartas klausimas apie tai, kokias katalogavimo taisykles reikėtų naudoti ateityje. Tarptautinėje AACR principų ir tolimesnio vystymosi konferencijoje ne angliškai kalbančios šalys parodė didelį susidomėjimą galimybe priimti AACR.

Tai kelia klausimą dėl vadovavimo. Kokiu mastu šalys, nesančios autorės, turėtų teisę reikšti nuomonę tvarkant taisykles? Atrodo, kad konferencijos metu spontaniškai įvyksiamame posėdyje dėl taisyklių tarptautinumo buvo nutarta, jog valdymo efektyvumas pagerėtų, jeigu vadovavimas būtų paliktas valstybių autorių rankose, žinoma, turint pakankamai priemonių įtraukti ekspertus iš kitų valstybių vartotojų į techninio taisyklių turinio rengimą.

Jungtinės Karalystės, Kanados ir JAV nacionalinės bibliotekos siekia harmonizuoti savo MARC formatus. Tai atspindi aukštą šių šalių leidybos pramonės suderinimo lygį ir jau vykstantį keitimą įrašais. Yra įgyvendinama visiška JAV ir Kanados MARC integracija, buvo sutarta derinti visų trijų formatų tolesnį tobulinimą. Nesiekama, kad tai taptų UNIMARC alternatyva, nors JAV parengtų bibliografinių priemonių paplitimas daro spaudimą, kad būtų priimtas USMARC.

UKMARC formatus perėmė kai kuriuos unikalius USMARC bruožus. Britų biblioteka konsultuojasi su visuomene, norėdama išsiaiškinti, kokiu mastu ji turėtų siekti esamų duomenų elementų suderinamumo. Visiška integracija neturėtų įvykti artimiausiu metu dėl skirtingų principų, kylančių dėl UKMARC artimo ryšio su ISBD; USMARC reikalavimo iš karto įvesti skyrybos ženklus, o ne programuoti jų įvedimą; skirtingo požiūrio į daugiatomius kūrinius. Artimas formatus santykis su ISBD yra svarbus Didžiąjai Britanijai, kad būtų išlaikytas konvertavimo į ir iš UNIMARC ir kitus ISBD paremtus nacionalinius MARC formatus paprastumas.

Šios diskusijos ir standartų derinimo darbai teikia ateities vilčių. Tačiau judėjimą pirmyn stabdo sistemų perprogramavimas ir retrospektyvių duomenų, kuriuos reikia konvertuoti į naują formatą ir perkelti į katalogavimo sistemą, kiekis, nebent kokiu nors būdu būtų galima pasiekti atgalinį įrašų suderinamumą. Būtina nuodugnai įvertinti pokyčio kainą.

Nauji standartai

Kokių vilčių mums teikia nauji standartai? Pagrindinis sėkmės kriterijus būtų užtikrinti, kad nauji standartai iš tikrųjų yra tarptautiniai, o šalys sugebėtų atsakyti pagun-

dos daryti vietines modifikacijas. Mes nenorime kartoti anks-
tyvojo MARC kūrimo etapo klaidų.

RDF sukūrė WWW susivienijimas¹³. Tai narystė pa-
remta organizacija, kurią daugiausia sudaro techninės įran-
gos gamintojai, programinės įrangos kompanijos, teleko-
munikacijų firmos ir paslaugų tiekėjai. Yra pagrindo teigti,
kad narių pažiūros yra tikrai tarptautinės. Su W3C progra-
momis dirba JAV, Prancūzijos ir Australijos komandos. Di-
desnį susirūpinimą kelia tai, kad rengiant katalogavimo įrašo
formatą, tokį kaip RDF, tarp narių beveik visiškai nėra bib-
liotekų ar bibliotekų asociacijų. Pagrindinė išimtis yra
OCLC, kuri, laimei, vaidina vaidmenį daug didesnį nei jos
tikrasis dydis, palyginti su tokiais komerciniais nariais kaip
„Microsoft“.

DOI sukūrė Tarptautinis DOI fondas, dirbantis drauge
su W3C. Fondas - tai visų pirma leidėjų organizacija. Jie
stengiasi, kad į darbo grupes būtų įtraukta ekspertų iš bib-
liotekų. Nepaisant didelio susižavėjimo „Handle“ techno-
logija, kurią korporacija sukūrė nacionalinėms tyrimų ini-
ciatyvoms, palaikančioms DOI, susirūpinimą kelia tai, kad
ši sistema daugiau negu atvira. Antra vertus, kai kuriose
DOI dalyvauja JAV Nacionalinė informacinių standartų or-
ganizacija (NISO). Tai savo ruožtu leido pasitelkti kitas su
standartizavimu susijusias institucijas, tokias kaip „Inter-
net Engineering Task Force“, kuri dirba su URN, siekdama
užtikrinti suderinamumą. Tačiau nacionalinių standartiza-
vimo institucijų ir ISO procedūros yra lėtos, o komercinės
organizacijos, kurioms reikia standartų savo veiklai plėsti,
nėra pasirengusios laukti. Buvo aiškiai pasakyta, kad
NISO turi dirbti greitai, ir su šia užduotimi ji susidoroja.

Yra nemažai priežasčių optimistiškai vertinti naujų
standartų kūrimą, antra vertus, nerimą kelia tai, kad biblio-
tekos nevaizdina svarbesnio vaidmens rengiant standartus,
patenkančius į jų interesų sferą. Apie bibliotekininkus ma-
noma, kad jie vis dar pernelyg susiję su spausdintu žodžiu,
tuo tarpu kompiuterių ir telekomunikacijų ekspertai užima
vadovaujančias pozicijas tose srityse, kuriose figūruoja elek-
troniniai leidiniai.

Ar yra vaistų?

Pristačius šį asmenišką šiuolaikinės situacijos vaizdą
ir ateities perspektyvas, pats laikas sugrįžti prie antraštėje
iškelto klausimo. Ar yra vaistų nuo skaitmeninės informa-
cijos nevirškinimo? Atsakymas nėra paprastas ir nebando-
ma daryti didelių apibendrinimų. Tik pateikiama keletas
klausimų, kurie galėtų padėti formuluoti visuotinės bibliog-
rafinės apskaitos strategiją pasaulio informacijoje infrastruk-
tūroje.

Kokių vaidmenį turėtų atlikti bibliotekos, kad Interneto
informacija būtų lengviau prieinama vartotojams?

Kokių tipų elektronines publikacijas turėtų bandyti kon-
trolluoti valstybinės bibliografijos tarnybos?

Kokiu būdu valstybinės bibliografijos tarnybos galėtų
glaudžiau bendradarbiauti, kad būtų užtikrinta tinklo doku-
mentų visuotinė bibliografinė apskaita?

Kaip bibliotekų bendruomenė galėtų daugiau prisidėti
kuriant standartus?

Kaip IFLA turėtų tobulinti savo vaidmenį kuriant stan-
dardus pasaulio informacinei struktūrai?

ir konkretesnis klausimas:
Kokia ilgalaikę įtaką RDF turi MARC?

Norisi tikėti, kad yra vaistų nuo skaitmeninio nevirš-
kinimo ir kad atsiras būdas, kaip užtikrinti elektroninių lei-
dinių visuotinę bibliografinę apskaitą. Antra vertus, būti-
nas didelis noras, glaudesnis bibliotekų ir turinio tiekėjų
bendradarbiavimas bei menkų išteklių paskirstymas, nusta-
tant naujus prioritetus.

¹ NEDLIB - Networked European Deposit Library at <http://www.konbib.nl/nedlib>

² S. Beaney and L. Carpenter, The Indexing and Retrieval of Digital Items, *Information Services & Use* 16(3,4) (1996), 209-221.

³ International Conference on the Principles and Future Development of AACR - *proceedings in publication* (Papers and actions available at <http://www.nlc-bnc.ca/jsc/index.htm>)

⁴ OCLC home page at <http://www.oclc.org>

⁵ Dublin Core Metadata at http://www.purl.org/metadata/dublin_core

⁶ Resource Description Framework at <http://www.dstc.edu.au/RDU/RDF/>

⁷ Frequently asked questions about the Extensible Markup Language at <http://www.uce.ie/xml/>

⁸ BIBLINK: Linking Publishers and National Bibliographic Services at <http://www.ukoln.ac.uk/metadata/biblink/>

⁹ S. Pollitt, M. Smith, M. Treglown, and P. Braekvelt, View-based Searching Systems - Progress Towards Effective Disintermediation. *Proceedings of the 20th International Online Information Meeting*, Learned Information (London, 1996), 433-446.

¹⁰ Digital Object Identifier System at <http://www.doi.org/>

¹¹ CoBRA+at <http://www.bl.uk/information/cobprog.html>

¹² Telematics for Libraries - Projects: ONE at <http://www2.echo.lu/libraries/en/projects/one.html>

¹³ About the World Wide Web Consortium at <http://www.w3.org/Consortium/>

UDK 025.32:004

Autoritetinės kontrolės tarptautinis kontekstas naujomis sąlygomis

Liv Aasa HOLM

Oslo koledžas, Pilestredet 52, 0167 Oslo, Norway, el. paštas: Liv.A.Holm@jbi.hioslo.no

1. Istorija

Vardų, antraščių ir kitų paieškos terminų autoritetinė kontrolė bibliotekų darbe visada buvo laikoma svarbia. Ji svarbi tiek paieškos tikslumui, tiek išsamumui. Tačiau ji kartu visada buvo laikoma brangia priemone.

Mažuose fonduose įmanoma „kontroliuoti“ išsamumą ir tikslumą be autoritetinės kontrolės, nes bibliotekininkas maždaug žino, kokie dokumentai turėtų būti rasti paieškos metu. Tuo tarpu, dideliuose fonduose vartotojas gali gauti didesles paieškos rezultatų aibes ir nepastebėti, kad išsamumas yra menkas. Tačiau tikslumo trūkumas gali nervinti vartotoją. Todėl autoritetinių įrašų kontrolė visada buvo svarbesnė vidutiniuose ir dideliuose fonduose.

Bibliotekų automatizavimas pakitė daugelį bibliotekos funkcijų, tokių kaip katalogavimas, paieška, išduoties apskaita. Tinklų komunikacijos tarp sistemų atsiradimas pakitė mūsų veikimo aplinką: iš vietinės ji tapo tarptautine.

Techninės komunikacijos tarp sistemų problemos daugiau ar mažiau yra išspręstos, bet paslaugų kokybė virtualiosios informacijos sistemoje šiandien nėra aukšta. Kyla klausimas, kaip galima pagerinti paieškos rezultatų kokybę.

Aptarsime problemas, su kuriomis mes susidūrėme, pagal projektą ONE atlikdami paiešką įvairiose tinklo duomenų bazėse. Vėliau apžvelgsime, kaip išsprendėme kai kurias problemas ir kaip būtų galima išspręsti kitas.

2. Paieškos tinkle problemos - ONE patirtis

Projekte ONE mes tikrinome paiešką ir per protokolą Z39.50, ir kitais ryšio metodais, tokiais kaip telefoninis ryšys ir Web. Norėjome sužinoti, ar „tiesioginės“ paieškos ir paieškos per Z39.50 rezultatai bus tokie pat. Apibrėžėme seriją bandomųjų pavyzdžių, kuriuos išbandėme pirmoje projekto vykdymo pusėje ir teikdami bandomąsias paslaugas. Paieškos rezultatai buvo skirtingi, bandymai parodė, kad ir išsamumas, ir tikslumas pirmųjų bandymų metu buvo menki. Šie rezultatai atskleidė tai, jog būtina paiešką profiluoti, t.y. tiksliau apibrėžti procedūras. Susitarus dėl bendro paieškos profilio ir jį įdiegus, išsamumas pagerėjo.

Naudojantis ryšiu per Z39.50 protokolą, tiek tikslumas, tiek išsamumas tapo geresni, negu naudojantis kitais ryšio būdais, tačiau ir šiuo atveju jie nebuvo pakankamai geri. Tai įvyko dėl keleto priežasčių. Išsamumą ir tikslumą mažino šie faktoriai:

- vardo forma;
- vardo formatas;
- kalba;
- terminų tipas;
- antraštės forma;
- transkripcijos (transliteracijos) taisyklės;
- kitos „bib-1“ savybės.

2.1. Vardo forma

Vardas gali turėti įvairias formas, priklausančias nuo vietos vardų vartojimo taisyklių. Tai tinka visų rūšių vardams.

Asmenvardžiai ne taip skiriasi kaip kolektyvų pavadinimai, bet, pavyzdžiui, karalių ir popiežių vardai įvairiose šalyse - skirtingi. Anglijos karalius Henry norvegiškai yra kong Henrik, prancūzų karalius Louis - Ludvig, popiežius Jonas Paulius - Johannes Paulus ir t.t. Be to, kyla problemų dėl asmenų, kurie tam tikrais laikotarpiais vadinosi skirtingais vardais arba keitė juos priklausomai nuo rašomo dokumento pobūdžio. Kai kurios sistemos atranda visus autorius parašytus dokumentus, nepriklausomai nuo vardo kaitos, kitos - tik tuos, kurie siejasi su paieškoje nurodyta forma. Naudojantis vietine sistema vartotojas žino, ko gali tikėtis, tačiau tinkle jis nežinos, kaip kokia sistema elgiasi.

Kolektyvų ir konferencijų vardai kaip paieškos kriterijus kelia daug daugiau sunkumų negu asmenvardžiai. Daugelis kolektyvų ir konferencijų turi vieną nacionalinį pavadinimą ir vieną ar kelis tarptautinius. Akronimai taip pat skiriasi. Nedaug norvegų NATO paieškos kriterijumi nurodys OTAN. Jie net gali palaikyti įrašus su šiuo akronimu paieškos rezultatų pertekliumi.

Vartotojui beveik neįmanoma žinoti ar nuspėti skirtingas vardų formas, vartojamas įvairiose duomenų bazėse.

Ieškant keliose duomenų bazėse padėtis dar pablogėja. Tuomet duomenų bazėse gali būti vartojamos skirtingos